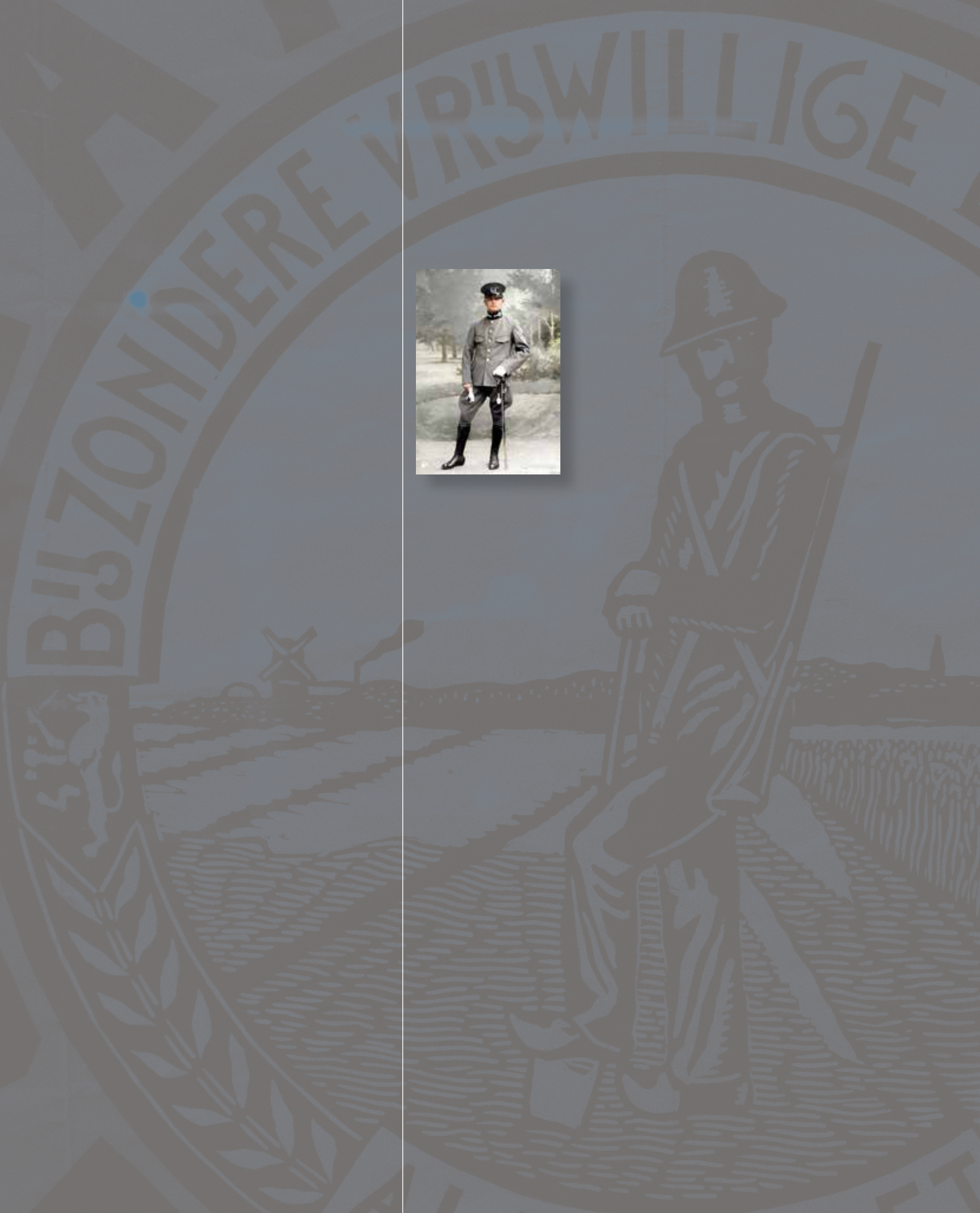


Groepsportret met
gewapende mannen in
burgerkleding, tussen
augustus en december 1914.
Vermoedelijk is dit de
afdeling Huizen van de
Vrijwillige Landstorm.







Inhoud

8	Voorwoord	18	1	De 'Landmagt' in de negentiende eeuw
10	Inleiding			
		56	2	Vooravond 1900–1914
		96	3	Mobilisatie 1914–1918
		146	4	Doorstart 1918–1920
		180	5	Reorganisatie 1920–1922
		216	6	Relatieve rust 1922–1930
		272	7	Crisis en dreiging 1930–1940
		302	8	In oorlog 1940–1945
		362	9	Nieuwe verhoudingen 1945–1948
		396		Nawoord
		398		Noten
		409		Bijlagen
		412		Literatuur en periodieken
		414		Fotoverantwoording
		415		Met dank aan
		416		Colofon

Vrijwilligers- korpsen



←
Portret van
C. van der Vlies in
het uniform van de
Vrijwillige Jagers der
Leidse Hogeschool,
1830.

↓
Portret van
jhr. R. van Breugel,
korporaal van de
Compagnie Friesche
Vrijwillige Jagers.
Litho van Willem
Bartel van der Kooi,
1815.

Vrijwilligerskorpsen bestonden al voor de Franse Tijd. Toen Nederland eind 1813 zijn onafhankelijkheid herwon, gaf dat een impuls aan de oprichting van een lichte nieuwe korpsen. In december 1813, direct na de terugkeer van de prins van Oranje, ontstonden al spontane milities. In 1815 werden met goedkeuring van koning Willem I meerdere vrijwilligerskorpsen opgericht om opnieuw de strijd tegen Napoleon aan te gaan. Zo was er de Compagnie Vrijwillige Jagers 'Oranje-Nassau', die als flanker-compagnie werd toegevoegd aan de 2e Brigade. En de Compagnie Friesche vrijwillige Jagers, die bestond uit zo'n zestig manschappen, miste weliswaar de slag bij Waterloo door bureaucratische vertragingen, maar nam wel deel aan de opmars naar Parijs die daarop volgde. De Belgische Opstand in 1830 tegen koning



Slagorde van het Nederlandse Mobiele Leger op 1 augustus 1831

Vrijwilligerskorpsen	Ingedeeld bij
Vrijwillige Jagers der Leidse Hoogeschool (1830-1833)	3e Divisie Infanterie 1e Brigade
Vrijwillige Jagers der Utrechtse Hoogeschool (1830-1833)	2e Divisie Infanterie 1e Brigade
Vrijwillige Flankeurs der Groningse hoogeschool (1831-1833)	1e Divisie Infanterie 1e Brigade
Korps Jagers van Van Dam (1830-1837)	2e Brigade
Korps Vrijwillige Koninklijke Jagers (1830-1839)	2e Divisie Infanterie
Korps Noord-Hollandse Vrijwillige Jagers (1831-1839)	3e Divisie Infanterie
Korps Vrijwillige Groningse Jagers (1830-1839)	3e Divisie Infanterie
Korps Noord Brabandsche Vrijwillige jagers (1831-1839)	Mars- of Reserve-Divisie
Vrijwillige Axelsche compagnie (1831-1839)	Mars- of Reserve-Divisie
Vrijwillige Jagers te Paard in Zeeland van het 4e district Zeeland (1831-1839)	Mars- of Reserve-Divisie
Vrijwillige Artilleristen te Brielle (1831-1839)	Mars- of Reserve-Divisie
Korps Jagers van Cleerens (1831-1839)	Mars- of Reserve-Divisie

Willem I was het moment dat een volgende lichting vrijwilligerskorpsen het licht zag. Aan zijn oproep 'te wapen!' gaven duizenden mannen gehoor. Uit alle lagen van de bevolking meldden zich vrijwilligers aan; van onderwijzers en studenten tot politici aan toe! Zoals in Haarlem, waar het enthousiasme leidde tot de oprichting in september 1830 van het korps Noord-Hollandse Vrijwillige Jagers. De vrijwilligers – zo werd bepaald – zouden niet langer in dienst blijven dan nodig was, namelijk gedurende de tijd die voor herstel van orde en rust nodig zou zijn. Het vrijwillig in dienst treden was geheel voor eigen rekening; men diende zelf voor kleding en uitrusting te zorgen. Voor de grote groepen studenten die zich aanmeldden – zij onderbraken daarvoor



Metalen Kruis
Vrijwilligers,
1830-1831

tijdelijk hun studie – werden speciale compagnieën opgericht, waarin ze gegroepeerd werden rondom de stad waar zij studeerden. De studenten van de Noord-Nederlandse hogescholen en het Franeker Atheneum leverden vrijwillige jagers-compagnieën en een compagnie linie-flankeurs. Een aantal vrijwilligerskorpsen nam in augustus 1830 deel aan de Tiendaagse Veldtocht. In 1832 kwam een aantal vrijwilligerskorpsen opnieuw onder de wapenen, dit keer nadat het Franse leger zich had klaargemaakt om de laatste Nederlandse troepen uit België te verwijderen. Bij Koninklijk Besluit van 11 juni 1839 werd formeel bekend gemaakt dat alle vrijwilligers werden ontslagen en dat de vrijwillige korpsen werden ontbonden.



Koning Willem III (middenvoor), prins Hendrik de Zeevaarder (links van de koning) en de prins van Oranje (achter de koning), te midden van leden van weerbaarheidskorpsen in uniform tijdens de Tweede Nationale Schietwedstrijd, gehouden in de Zwarte Duinen bij De Bilt, 16-21 augustus 1869.

uitgroeien tot een omvangrijke weerbaarheidsbeweging.

Het begrip weerbaarheidsvereniging kent geen vast omschreven definitie. In onze eigen woorden is een weerbaarheidsvereniging een privaatrechtelijke organisatie waarin de leden zichzelf via de verenigingsdoelstellingen de opdracht geven om de overheidstaken op het gebied van publieke veiligheid en militaire verdediging al dan niet gewapend te ondersteunen. De grondwettelijke vrijheid van vereniging en vergadering is een fundamenteel burgerrecht. Bij gebrek aan een wapenwet die particulier wapenbezit reguleerde of een wet die het vormen van een particulier weerkorps – zoals een weerbaarheidsvereniging of burgerwacht in de jaren dertig van de twintigste eeuw zou worden genoemd – stond het burgers, zeker tot en met de negentiende eeuw, vrij zich te verenigen, te uniformeren, te oefenen

en te bewapenen. Door de oprichting van een weerbaarheidsvereniging kozen burgers ervoor om uit eigen beweging actief van hun weerrecht gebruik te maken. Niet alleen zagen leden van weerbaarheidsverenigingen hun particulier initiatief als hun burgerrecht maar vooral ook als hun burgerplicht. Tegelijk maakten de leden met het oprichten van een vereniging als onderdeel van het maatschappelijk middenveld een politiek statement over hun ideeën hoe de landsverdediging moest worden ingericht.

De weerbaarheidsbeweging kende in 1866 een vliegende start. Wat de nieuwe verenigingen en gemotiveerde leden van lokale schutterijen wilden, paste in eerste instantie in het liberale streven naar meer invloed van de burgerij op de krijgsmacht. Maar uit de aard der zaak – verdediging van de onafhankelijkheid van het land – had de beweging een behoudende doelstel-

ling en een conservatieve uitstraling., die daarom krachtig werd gesteund door koning Willem III. Op 17 september 1866, twee maanden na de Slag bij Königgrätz, sprak de koning in zijn troonrede met instemming over de 'vrijwillige vereenigingen tot gemeenschappelijke oefeningen in den wapenhandel', die spontaan waren opgericht en niet behoorden tot het leger of de schutterijen. En hij pleitte voor ondersteuning van deze particuliere verenigingen, met geweren en schietbanen.²³

Een maand na de troonrede was een landelijke koepelorganisatie een feit. Op 22 oktober 1866 volgde in Utrecht op initiatief van twee kersverse Utrechtse verenigingen de oprichting van de Nederlandsche Weerbaarheidsbond als landelijk samenwerkingsverband voor in principe alle bestaande en nog op te richten weerbaarheidsverenigingen. Er werd meteen een Centraal Comité benoemd als dagelijks bestuur. Dat Centraal Comité richtte zich met twee manifesten tot het Nederlandse volk. Het eerste manifest van 20 juli 1867 riep alle Nederlandse burgers op om lid te worden van een 'scherpschuttersvereniging' of er een op te richten als die in de woonplaats niet bestond. Omdat het lidmaatschap van een weerbaarheidsvereniging kon concurreren met dienst dan wel inschrijving bij de lokale schutterij ging de voorkeur uit naar jongemannen beneden 25 jaar en mannen die hun dienst bij de schutterij volbracht hadden. Het tweede manifest van 30 november 1866 vroeg om een donatie voor een Algemeen Nationaal Scherpschuttersfonds. Dat had

↓
Sabel, bestemd voor manschappen infanterie, no. 2, Model 1819, met kwast en schede.

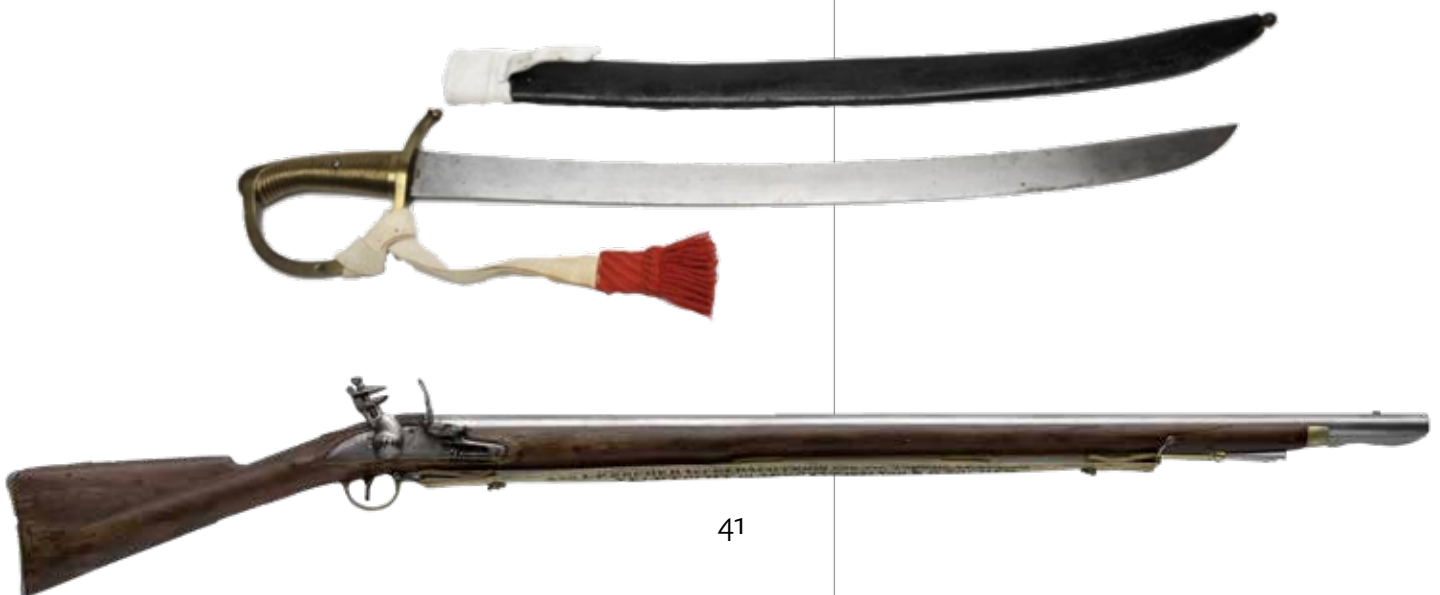
↓↓
Geweer met draagriem van L.P. Zocher met de opdracht: 'Aan L.P. Zocher ter gedachtenis aan den Tiendaagschen Veldtocht in augustus 1831 van K.G. Zocher.'

tot doel om als dat nodig was individuele verenigingen te helpen bij het aanleggen van schietbanen en het aanschaffen van wapens.²⁴

De invloed van de persoon koning Willem III op de weerbaarheidsbeweging was groot. De Nederlandsche Weerbaarheidsbond kreeg koninklijke goedkeuring en koning Willem III werd beschermheer. Mr. R.J. graaf Schimmelpenninck van Nijenhuis had namens koning Willem III als koninklijke commissaris zitting in het bondsbestuur. Koning Willem III en zijn broer prins Hendrik waren respectievelijk als beschermheer en erevoorzitter/erelid aan het Centraal Comité verbonden. Daarnaast waren de koning en andere leden van het koninklijk huis beschermheer dan wel ereleden van verschillende weerbaarheidsverenigingen. In Apeldoorn – de gemeente waar Paleis Het Loo zich bevindt – was de koning persoonlijk betrokken bij de oprichting van de lokale vereniging Koninklijke Scherpschutters van de Veluwe, waarvan hij beschermheer werd. Graaf Schimmelpenninck en alle prinses van Oranje waren samen met enkele tientallen anderen als ereleden aan deze vereniging verbonden.²⁵

Nieuwe vrijwilligerskorpse

De spontane volkswapening werd al snel door de overheid gereguleerd. Het Koninklijk Besluit van 12 mei 1867 'houdende vaststelling van eenige algemeene regelen voor de vereenigingen ten



doel hebbende om, door vrijwillige oefening in den wapenhandel en bijzonder in het schieten, 's Lands weerbaarheid te bevorderen',²⁶ bezegelde de relatie van het particuliere initiatief met de overheid. Het KB betekende de feitelijke erkenning van de privaatrechtelijke weerbaarheidsverenigingen en de regeling van de overheidssteun eraan. Door de persoonlijke betrokkenheid van koning Willem III raakte de beweging politiek gezien in reactionair-conservatief vaarwater. Tot aan de mobilisatie in 1914 vormde het KB van 1867 de wettelijke basis onder de gereguleerde spontane volkswapening en dus de basis waarop de verschillende particuliere schiet- en weerbaarheidsverenigingen hun bestaan baseerden. Het KB verleende verschillende voordelen aan erkende 'verenigingen tot verhooging van 's lands weerbaarheid'. Voorwaarde voor erkenning was dat een vereniging het bevorderen 'van 's lands weerbaarheid' als doelstelling in de statuten zou opnemen. Erkende verenigingen werden door het Ministerie van Oorlog gefaciliteerd met mensen, geld en middelen. De steun kon bestaan uit: het beschikbaar stellen van hulp van militair personeel; het in bruikleen verstrekken van wapens, uitrusting of ander materieel; de vergunning om schietbanen of oefenterreinen te gebruiken; het verstrekken van patronen; het verstrekken van toelagen voor onderhoud van wapens, uitrusting of ander materieel. Erkende korpsen kregen het recht op dragen van een militair uniform en het recht om daarop de onderscheidingstekenen van het leger aan te brengen. Officieren en commandanten van het gewapende korps binnen zo'n privaatrechtelijke vereniging zouden door de koning worden benoemd. Al deze erkenning en steun vanuit het ministerie diende een praktisch doel. In tijd van nood zouden de gewapende korpsen van de schiet- en weerbaarheidsverenigingen mogelijk een reserve kunnen vormen van goedopgeleide schutters voor de krijgsmacht – zo was althans de gedachte.²⁷

Binnen een weerbaarheidsvereniging vormden de zogenaamde 'werkende leden' het gewapende korps van de vereniging. Voor de gewapende korpsen werd ook de aanduiding vrijwilligers-



Wit vaandel met het wapen van Rotterdam, "Alles voor 't Vaderland", en het wapen van Nederland, "Je Maintiendrai", op 14 februari 1868 in Rotterdam namens koning Willem III uitgereikt door generaal-majoor P.A.C. van Wickevoort Crommelin aan het Korps Vrijwilligers.



N.C.S. Vroom in weerbaarheidsuniform, ca. 1870-1875.

korpsen gebruikt. Daarnaast werd de aanduiding vrijwilligerskorpsen in algemene zin gebruikt als synoniem voor alle weerbaarheidsverenigingen, los van de manier waarop ze intern waren georganiseerd. De naam vereniging werd al snel vervangen door vrijwilligerskorps, doordat hun manier van optreden en training steeds meer een militair karakter begon te krijgen. Hiermee onderscheidden ze zich van de verenigingen die meer burgerlijk waren ingericht en zich over het algemeen in de eerste plaats op de schietsport richtten.

Het lidmaatschap van een weerbaarheidsvereniging had praktische voordelen. Door de minister van Oorlog werd het volgen van schietonderricht op een plaatselijke schietbaan voor jonge militieplichtigen, nog voordat ze in dienst moesten, aantrekkelijk gemaakt. Al in november 1869 werd voor jongemannen de mogelijkheid geopend om – als zij een bepaalde graad van geoefendheid hadden bereikt bij een vereniging tot 'vrijwillige oefening in den wapenhandel' of op andere wijze – vier maanden aftrek te krijgen van hun eerste oefening als miliciens.²⁸ Het schietonderricht en het voorbereidend militair onderricht (vmo), dat daarnaast aan het eind van de negentiende eeuw

zou ontstaan, werden beide ondersteund vanuit het leger, onder meer met militaire instructeurs. Het volgende hoofdstuk gaat hier uitgebreid op in.

Vergeeten verenigingen

De geschiedenis van de weerbaarheidsbeweging is slechts door enkele lokale amateurhistorici onderzocht. Meestal gaat het daarbij om een bescheiden studie naar de geschiedenis van een lokale schietvereniging. Vaak missen zij de landelijke context. Het bestaan van het grote aantal erkende verenigingsuniformen lijkt een blinde vlek bij verzamelaars en museumcollecties. Alleen in de collectie van het Nationaal Militair Museum (NMM) zijn enkele weerbaarheidsuniformen in een openbare collectie bewaard gebleven.

Een van de weinige beschikbare bronnen die een inkijkje bieden in de beginperiode van de weerbaarheidsbeweging is het jaarboekje van de Nederlandsche Weerbaarheidsbond. De editie over 1869 beschrijft in totaal 69 weerbaarheidsverenigingen bij naam en toenaam. Interessant is het aantal leden van de weerbaarheidsverenigingen dat wordt genoemd. Dat waren er op dat moment 5.286. De 58 verenigingen die waren aangesloten bij de Bond telden samen in totaal 4.506 leden. Daarvan waren 26 verenigingen geheel of gedeeltelijk geüniformeerd, samen goed voor 2.134 leden, en 32 waren slechts herkenbaar door een 'distinctief' of onderscheidingsteken, samen goed voor nog eens 2.372 leden. De 9 niet bij de Bond aangesloten verenigingen telden 780 leden, allemaal zonder uniform. De omvang van de verenigingen verschilde sterk. De grootste bondsvereniging was op dat moment het Korps Koninklijke Scherpschutters van 's-Gravenhage, dat 390 leden telde. De kleinste was de Vereeniging tot bevordering van 's Lands Weerbaarheid in Oene met zestien leden. Van de verenigingen buiten de Bond was de Vereeniging tot Bevordering der Volksweerbaarheid "Pro Patria" te Amsterdam met 450 leden meteen de grootste van Nederland. In 1868 hadden 52 verenigingen een eigen schietbaan.²⁹



Kapitein La Fors, instructeur van het Korps Koninklijke Scherpschutters in Den Haag, ca. 1865.

Als we naar de verenigingsactiviteiten kijken dan valt op dat de meeste weerbaarheidsverenigingen toch vooral schietverenigingen waren. Overigens bestonden er al schietverenigingen voor 1866. Het Koninklijk Scherpschuttersgilde „Oefening en Vermaak” in Den Haag en het Koninklijk Scherpschutters-Collegie „Ridderlijke Confrérie Diletto ed Arme” in Delft bijvoorbeeld stamden uit respectievelijk 1839 en 1850. Koning Willem III was van beide verenigingen beschermheer. Deze verenigingen staan echter niet in het jaarboekje over 1869. De oudste vereniging daarin heet Schietcollege “het midden is ons doel” uit

Deventer, opgericht in 1839. Het jaarboekje vermeldt eveneens een in 1864 als schietvereniging opgerichte Scherpschuttersvereniging "Neêrlands Burgerwacht" uit Amsterdam, die in 1866 tot de beweging toetrad.³⁰

Welke vereniging in 1866 de eerste nieuwe weerbaarheidsvereniging is geweest, is niet duidelijk. Zeker is dat studenten in Utrecht op 2 juni 1866 de 'Utrechtsche Studentenschietvereniging tot vrijwillige oefening in den wapenhandel' oprichtten. Op 19 juni 1866 ontstond in Kampen de Burger Schietvereniging "Koning Willem den Derde", in juli gevolgd door de hierboven al genoemde Scherpschuttersvereniging "Korps Koninklijke Scherpschutters van 's-Gravenhage". Ook van deze drie verenigingen was koning Willem III beschermheer. Een dag na de publicatiedatum van het KB van 12 mei 1867 werd in Hoorn de Vereeniging tot bevordering van 's Lands Weerbaarheid "Prins van Oranje" opgericht, opnieuw met koning Willem III als beschermheer. Vervolgens werd op 28 juli 1867 de eerste serie van 54 verenigingen bij KB als weerbaarheidsvereniging erkend. De anciënniteit van de verenigingen die hierin is vastgelegd, wordt door de bestaande schietverenigingen nog steeds aangehouden.

Een groot aantal verenigingen had een generieke naam. Het gaat dan om omschrijvingen zoals 'bevordering van 's lands weerbaarheid' of 'oefening in den wapenhandel'. Soms onderscheidde een verenigingsnaam zich alleen door een toevoeging, zoals bijvoorbeeld de Vereeniging tot bevordering van 's Lands Weerbaarheid "Burgerplicht", opgericht op 10 mei 1867. Enkele verenigingen noemden zich uitdrukkelijk 'Scherpschuttersvereniging'. Een combinatie was ook mogelijk, zoals de Rotterdamse Vereeniging tot Bevordering van 's Lands Weerbaarheid "Korps Koninklijke Scherpschutters", opgericht op 22 februari 1867.³¹ Opmerkelijk is dat er al in deze eerste fase verenigingen bestaan met het begrip 'volksweerbaarheid' in de naam. De Amsterdamse vereniging "Pro Patria" is hierboven al genoemd. Andere zijn bijvoorbeeld een Vereeniging "Volkswaarbaarheid" in Arnhem, opgericht op 5 oktober 1866, en een Vereeniging

tot bevordering der volksweerbaarheid in Woerden, opgericht op 1 maart 1867.³² Het begrip wijst vooruit naar de grote landelijke vereniging met die naam, die tijdens de opleving van de weerbaarheidsbeweging rond de eeuwwisseling zou worden opgericht. Veel verenigingen hebben de tand des tijds niet doorstaan. Slechts twee, die in het eerste KB uit 1867 werden erkend, bestaan nog steeds. Dat is de op 14 april 1868 opgerichte vereniging Koninklijke Scherpschutters van de Veluwe (KSVDV) uit Apeldoorn, tevens de oudste nog bestaande schietvereniging van Nederland, en de hierboven genoemde Utrechtse studentenweerbaarheid. Andere verenigingen die nog tot de eerste fase van de weerbaarheidsbeweging teruggaan, zijn de Vereeniging tot onderlinge oefening in den wapenhandel in Groningen (sinds 1875 's Lands Weerbaarheid), opgericht op 27 maart 1867, de Koninklijke Scherpschutters-Vereeniging "Rotterdam" (KSVR), opgericht op 26 oktober 1883, en de Koninklijke Scherpschuttersvereniging Oranje-Nassau (KSVON) in Den Haag, opgericht op 18 februari 1875. De laatste twee verenigingen waren in 1914 nauw betrokken bij de totstandkoming van de Vrijwillige Landstorm.³³



↗
Marmeren gedenksteen voor het Korps Koninklijke Scherpschutters van Rotterdam, in 1878 geplaatst door A. van Stolk, majoor-commandant van het korps.

↖
Piekhelm van een officier van het Korps Koninklijke Scherpschutters van Rotterdam, ca. 1895-1898.



↑
**Het officierskorps
van het Korps
Koninklijke Scherp-
schutters in Den
Haag, 1896.**

→
**Dr. H. Vinkhuizen
in het uniform van
koninklijke genees-
heer, ca. 1870.
Vinkhuizen was
tevens officier van
gezondheid van het
Korps Koninklijke
Scherschutters in
Den Haag.**

Onder de wapenen

De krijgsmacht is in de afgelopen tweehonderd jaar vier keer gemobiliseerd geweest. De bekendste mobilisaties waren die van de Tweede Wereldoorlog, de Eerste Wereldoorlog en de Belgische Opstand. Minder bekend is de kortstondige mobilisatie van 1870. Toen de Frans-Duitse Oorlog dat jaar op het punt van uitbreken stond, ging Nederland – dat zich neutraal had verklaard – op 16 juli 1870 over tot een algemene mobilisatie. Op 24 juli waren mobilisatie en concentratie voltooid. De Nederlandse landmacht telde circa 61.000 man en bestond uit 14.000 man beroepspersoneel, 30.000 dienstplichtige miliciens en 17.000 landstormplichtige schutters. Nadat het acute gevaar geweken was, werd in 1870 al snel gedemobiliseerd.³⁴ De mobilisatie zelf verliep moeizaam en het leger bleek ook nog eens in een deplorabele staat te verkeren. Bemoedigend was dat hoewel de leden van de weerbaarheidskorpsen geen enkele



bespoedigd door gebruik te gaan maken van vrijwilligers als aanvulling op het bestaande kadermilitieleger.²⁸ Met hun gemotiveerde burgermilities voerden de Boeren een taaie en militair gezien indrukwekkende guerrillaoorlog tegen de Britse koloniale troepen. Desondanks werd de strijd uiteindelijk in 1902 verloren. De Boerenrepublieken werden geannexeerd door het Britse Rijk. De ongelijke strijd had wel aangetoond waar een gemotiveerd en weerbaar volk toe in staat was. Dit bracht in Nederland het idee van volkswapening en de waarde ervan opnieuw onder de aandacht van een breed publiek en daarmee ook van parlement en regering. De gebeurtenissen in zuidelijk Afrika waren in 1900 de inspiratie voor de oprichting van de Vereniging Volkswaerbaarheid.²⁹

De Vereniging Volkswaerbaarheid was een landelijk werkende waerbaarheidsvereniging die zich ten doel stelde de militaire waerbaarheid van het Nederlandse volk te verhogen. Met de oprichting van deze vereniging gaven de voorstanders van een breed gedragen volkswaerbaarheid vorm aan hun buitenparlementaire actie. De directe aanleiding voor oprichting was een artikel dat de fabrikant T. Oly uit Zaandam eind 1899 in enkele dagbladen anoniem publiceerde naar aanleiding van het nieuws uit zuidelijk Afrika en ondertekend met „Pro Patria”. Seyffardt, die als minister de oprichting van het Reservekader tot stand had gebracht, en de Utrechtse hoogleraar Nederlandse Taal- en Letterkunde prof. dr. Gerrit Kalff namen het initiatief tot oprichting van de vereniging. Op 13 januari 1900 volgde de oprichtingsvergadering in Utrecht. Oly werd lid van het hoofdbestuur, Kalff en Seyffardt werden respectievelijk voorzitter en secretaris. Met hoogleraar Kalff als voorzitter benadrukte de nieuwe vereniging haar ambitie om de Nederlandse burgers op te voeden tot waerbare burgers. Er was haar veel aan gelegen om een algemene en dus politiek gezien neutrale vereniging te zijn. Onder de groep van vijftig oprichters bevonden zich behalve militairen, bestuurders, industriëlen, predikanten en notabelen ook enkele hoogleraren, een aantal leraren en twee gymnastiekleraren. Het ‘socialistische’ deel van

de bevolking was niet vertegenwoordigd.³⁰ De nieuwe organisatie had enig politiek gewicht. Zo behoorde dr. Abraham Kuyper tot de eerste groep van leden. Nog die zomer zou hij minister-president worden van het naar hem vernoemde kabinet-Kuyper (1901-1905). De conservatieve protestants-christelijke Anti-Revolutionaire Partij die hij leidde, was voorstander van een volkswaerger. Minder bekend is dat Kuyper een verwoed wandelaar en daarmee een groot voorstander van sport en lichaamsbeweging was. Verder was de Tweede Kamer met nog drie confessionele Tweede Kamerleden vertegenwoordigd. Dat waren de Amsterdamse rooms-katholiek F.J.M.A. Reekers en de Nederlands-hervormde en rooms-katholieke voormannen, respectievelijk mr. A.F. de Savornin Lohman en dr. H.J.A.M. Schaepman. Een belangrijk figuur binnen de vereniging was de Rotterdamse gymnastiekonderwijzer Sebastiaan van Aken. Hij was een man uit de praktijk en een belangrijkste woordvoerder namens de groeiende groep Nederlandse gymnastiekonderwijzers die zich hadden verenigd in de Vereniging van Gymnastiek-Onderwijzers in Nederland (VGON). Direct nadat de vereniging was opgericht publiceerde Van Aken in het liberale blad *De Gids* een artikel getiteld ‘Volkswaerbaarheid’. Hierin twijfelde Van Aken openlijk aan de lichamelijke conditie en militaire capaciteiten van Nederlandse militairen en alle negatieve gevolgen die dat had voor de waerbaarheid van Nederland.³¹ Secretaris en oprichter Seyffardt overleed in 1909. Vervolgens werd voorzitter Kalff, in 1912, opgevolgd door reserve-kapitein Abraham Everardus Dudok van Heel. In 1910 was Dudok van Heel als penningmeester toegetreden tot het hoofdbestuur. Hij had toen al een actieve carrière binnen de Vereniging Volkswaerbaarheid achter de rug. In aanloop naar de Eerste Wereldoorlog zou hij zich ontwikkelen tot één van de belangrijkste personen binnen de waerbaarheidsbeweging. Als voorzitter van Volkswaerbaarheid was hij rechtstreeks betrokken bij en verantwoordelijk voor de totstandkoming en oprichting van de Vrijwillige Landstorm.

Allen Weerbaar

Terwijl andere weerbaarheidsorganisaties lokaal toch vooral praktisch bezig waren, zocht de Vereniging Volkswaarheid – net als de KNWV – vanuit de burgersamenleving actief een relatie met het leger. Het centrale doel van de vereniging was dan ook een ideëel doel, namelijk het hele Nederlandse volk aansporen zich meer weerbaar te maken. Dat doel sloot aan bij het liberale idee dat burgers niet alleen rechten hadden, maar ook plichten. Uitgangspunt was artikel 180 in de gewijzigde Grondwet van 1887. Dat luidde: 'Alle Nederlanders, daartoe in staat, zijn verplicht mede te werken tot handhaving der onafhankelijkheid van het Rijk'.³² In de ogen van de vereniging was het grondwetsartikel een morele verplichting voor elke Nederlandse burger. 'Allen Weerbaar' werd het motto van de vereniging en de naam van het verenigingsblad. De vereniging vatte het begrip weerbaarheid breed op. Het ging om fysieke weerbaarheid, zoals sport en militaire oefening, maar ook om morele, culturele en economische weerbaarheid. Die zouden in de woorden van historicus Ben Schoenmaker moeten leiden tot 'strijdvaardig vaderlanderschap'. Met een moreel appèl aan de natie wilde men een 'volksbeweging' op gang brengen '(...) die leidt tot handelen, tot het zich vrijwillig oefenen', zoals een recensent treffend schreef. 'De Vereniging is geen vereniging tot



↗ →
Draagspeld van de
Vereniging Volks-
waarheid,
ca. 1900-1910.



→
Publicatie van twee
groepsportretten in
Allen Weerbaar, het
officiële orgaan van
de Vereniging
Volkswaarheid,
5 januari 1912.



A. E. Dudok van Heel

1859
1924

Abraham Everardus Dudok van Heel is een belangrijke naam binnen de Vrijwillige Landstorm. Samen met anderen deed hij het voorwerk dat zou leiden tot de oprichting daarvan in 1914.

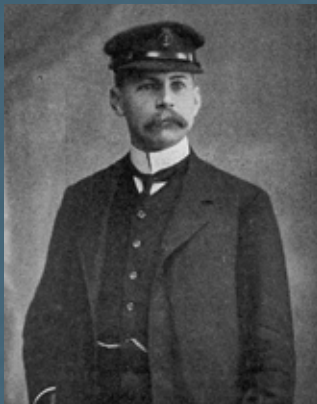
Bovendien was hij persoonlijk verantwoordelijk voor de oprichting op 6 augustus 1914 van de afdeling Naarden; een van de eerste en misschien wel de allereerste afdeling van de Vrijwillige Landstorm. Een bescheiden privémonument uit 1919 op het familielandgoed 't Graevevelt herinnert nog aan deze gebeurtenis.

Dudok van Heel werd op 20 maart 1859 geboren in een Amsterdamse koopmansfamilie. Hijzelf werd beurshandelaar en directeur van L. Wurfbain en Co., een Amsterdamse firma die handelde in rubber en kokosproducten. Uit zijn huwelijk met Catharina Maria Louwerse kreeg hij twee zonen, die evenals hun vader als reserveofficieren deel zouden uitmaken van de krijgsmacht en een actieve rol zouden spelen in de beide wereldoorlogen.

Dudok van Heel ontwikkelde zich in de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog tot één van de belangrijkste personen binnen de weerbaarheidsbeweging in het algemeen en de Vereeniging Volkswaarbaarheid in het bijzonder. Al in februari 1900, direct na oprichting van de vereniging, werd hij bestuurslid van de lokale Volkswaarbaarheidsafdeling in 't Gooi. In 1910 trad hij als penningmeester toe tot het landelijke hoofdbestuur om twee jaar later oprichter Gerrit Kalff als voorzitter op te volgen. Hij schreef veel opiniestukken voor het verenigingsblad *Allen Weerbaar*. In 1908 verscheen zijn belangrijkste brochure met de titel *Nationale kracht*. Hierin liet hij zich van zijn meest cultuurkritische kant zien. Hij waarschuwde voor de in zijn ogen gevaarlijke onverschilligheid onder de bevolking als het ging om weerbaarheid en riep Nederland en de Nederlanders op om zich voor te bereiden op een komende overlevingsstrijd waarin alle 'volkskracht' nodig zou zijn om de onafhankelijkheid te bewaren.

Als voorzitter was Dudok van Heel betrokken bij de totstandkoming van enkele samenwerkingsverbanden, zoals de in 1908 opgerichte Tucht-Unie: een federatie van verenigingen ter bestrijding van tuchteloosheid en versterking van zedelijke volkskracht. Dudok van Heel komt naar voren als een onvermoeibare organisator. Zowel in Amsterdam als in 't Gooi was hij

Abraham Everardus
Dudok van Heel



vanuit het maatschappelijk middenveld actief op het grensvlak van leger en samenleving. Hij zette zich in om de jeugd bij weerbaarheid te betrekken. Zo bezocht hij in 1905 verschillende gymnasia en hbs'en om daar de weerbaarheidsgedachte te verspreiden. Het vanaf 1909 jaarlijks op de hei bij Laren georganiseerde zomervakantiekamp voor jongens vanaf vijftien jaar was daarvan het resultaat. In 't Gooi richtte hij datzelfde jaar een onderafdeling voor vrouwen op, waar cursussen 'verpleging te velde' werden gegeven. Toen in de jaren voor de Eerste Wereldoorlog de padvinderij zeer populair werd, waren verschillende afdelingen van de Vereeniging Volkswaarbaarheid bij de oprichting van lokale padvindergroepen betrokken. Van de in 1911 opgerichte Nederlandsche Padvindere Organisatie (NPO) was hij enkele jaren waarnemend voorzitter.

Als actief sportschutter was Dudok van Heel een groot pleitbezorger van goede schiettraining en militaire oefeningen te velde, liefst onder leiding van kwalitatief goede instructeurs met moderne pedagogische inzichten. Jarenlang organiseerde hij voor de Vereeniging Volkswaarbaarheid naast regionale oefeningen in 't Gooi ook de landelijke velddienstoefeningen. In deze periode werd hij ook kapitein-commandant van het vrijwilligerskorps van de Naardense schietvereniging Huybert van der Eyken.

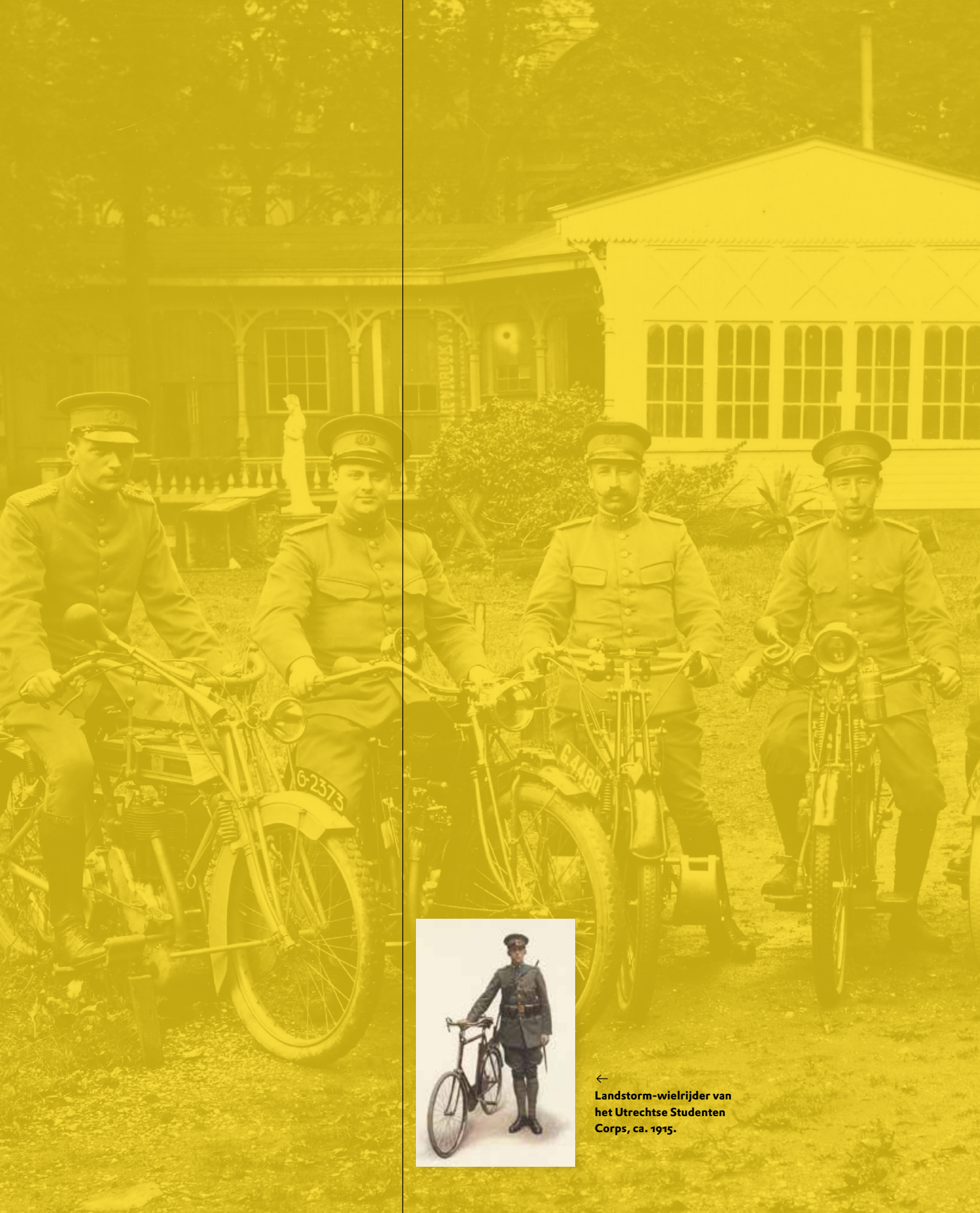
Na zich een leven lang te hebben ingezet voor alle vormen van persoonlijke, maatschappelijke en militaire weerbaarheid overleed A.E. Dudok van Heel op 15 februari 1924 te Naarden op 64-jarige leeftijd.



A.E. Dudok van Heel met zijn beide zonen, circa 1910.



Schilderij van Kaspar Karsen van de Oostenburgergracht in Amsterdam met het eerste ijzeren schroefstoomschip van de mede door A.F. Dudok van Heel opgerichte Amsterdamsche Stoomboot Maatschappij, 1849.



←
Landstorm-wielrijder van
het Utrechtse Studenten
Corps, ca. 1915.

Mobilisatie

1914
—
1918



← Achtergrondfoto

Nederlandse militairen van het Vrijwillig Militair Motorrijders-Korps (VMMK) en hun motorfietsen in de, vanwege de mobilisatie door de autoriteiten in gebruik genomen, tuin van het Paleis voor Volksvlijt in Amsterdam, 1915-1916.

54

Fig. 2.



Normale stelling.

Fig. 2a.



Normale stelling.

55

Fig. 3.



De uitval.

Fig. 4.



De hooge stelling.

Propaganda

De teleurstellende aanmelding van vrijwilligers was vooral een tegenvaller voor de voorstanders van een volksleger waarin alle burgers zich zouden inzetten voor de landsverdediging. De beroepsmilitairen die voor de oorlog hadden beweerd dat op basis van vrijwilligheid geen leger kon worden geformeerd, werden hiermee in hun gelijk bevestigd. Om de belangstelling voor de VL een duw in de rug te geven, startte de Vereniging Volkswaerbaarheid in februari 1915 een grote wervingscampagne. Daarvoor werd een Propaganda-Comité voor Algemeenen Oefenplicht opgericht. Dit comité stond onder voorzitterschap van Dudok van Heel, die er persoonlijk leiding aan gaf. Eerder al, voor de kerstdagen, had het hoofdbestuur van de vereni-



↑
Illustratie uit en
omslag ← van
het boek *De Land-
storm:man* van
M.L. Wesling,
1914-1915.

MANNEN VAN NEDERLAND!



DE TYDEN
ZYN
ERNSTIG.
WIE
VAN DEZE
BEIDEN
IS UW
BEELD?

Per Koninkl. Besluit van 4 Augustus 1914 deed Hare Majesteit de *Koningin* een beroep op de ruim 600.000 Nederlandsche mannen van af den zeventien-jarigen leeftijd tot veertig jaar, die niet Militie- of landweerplichtig zijn, om voor den tijd der mobilisatie een verbintenis aan te gaan als *Vrijwilliger bij den Landstorm*.

De oefeningen worden zoo geregeld, dat men er in zijnen maatschappelijken werkkring geen noemenswaardigen last van ondervindt.

Stuit U aan bij reeds bestaande- of vormt nieuwe Landstorm-afdeelingen; oefent U en maakt U weerbaar eer het *to laat* is.

Exemplaren van het Kon. Besluit en van de formulieren voor het sluiten der verbintenissen worden op aanvraag gratis door het *Departement van Oorlog* verstrekt.

HET SECRETARIAAT DER
Vereeniging VOLKSWEEBBAARHEID
75 Columbusstraat, 's GRAVENHAGE,
GEEFT ALLE VERLANGDE INLICHTINGEN.



Oproep van de Vereeniging Volkswaarheid om vrijwillig dienst te nemen bij de VL om de tegenvallende werving alsnog een duw in de goede richting te geven. Affiche van Pol Dom, 1914-1915.

ging in ongeveer honderd dagbladen een oproep geplaatst, gericht aan alle Nederlanders. Ook werd een kleurig wervingsaffiche voor de VL – met illustraties van de bekende illustrator Dom Pol – samen met een brochure van zestig pagina's verspreid. De naam van het comité liet duidelijk zien dat de ambitie groter was dan alleen de Vrijwillige Landstorm. In de door G. Polvliet geschreven brochure ontvouwde hij zijn ideeën voor een eerste en tweede reserve, naast de gemobiliseerde militie en landweer. Hij schreef dat alleen al dertigduizend man nodig zouden zijn om in geval van oorlog de te verwachten grote verliezen aan te vullen.

Het hoofdbestuur lid van Volkswaarheid en oud-KNIL-officier E. von Bose werd ingezet om de VL door heel Nederland voor het voetlicht te

brenge. Lezingen die hij in de eerste maanden van 1915 gaf in Oldenzaal, Barneveld, Velzen en Delft leverden onmiddellijk resultaat op. Daar hadden zich respectievelijk 120, 72, 42 en 82 vrijwilligers aan de VL verbonden. In de loop van 1915 begon het aantal afdelingen en het aantal vrijwilligers langzaam te groeien. In de stad Groningen bijvoorbeeld was al in september 1914 een wielrijderskorps gevormd door luitenant-kolonel Van Santen, onder commando van luitenant Wigeri van Edema. Die laatste werkte in februari 1915 mee aan de oprichting van een landstormafdeling vanuit de Groningse afdeling van de Vereeniging Volkswaarheid, waarbij zich tweehonderd leden aansloten. Nadat het in Vlissingen in het najaar van 1914 niet was gelukt, slaagde men er in februari 1915 wel in een

tariseerd en kreeg dan de rechtspositie van militair. Het staatsnoodrecht zoals neergelegd in de Oorlogswet van 1899 gaf niet alleen het recht om materieel, maar ook om personeel te vorderen.⁴³ Ook de landstormvrijwilligers met een verbintenis kwamen in geval van oorlog permanent in dienst. De financiële voorwaarden waren ook belangrijk. In vredestijd zou voor het vaar- of voertuig slechts een vergoeding betaald worden voor het gebruik ervan. Onkosten en waardevermindering door afschrijving werden vergoed, maar het maken van winst moest worden vermeden. En er was een schadevergoeding bij beschadiging en ongelukken tijdens de dienst.⁴⁴

Het verschil tussen vredes- en oorlogsorganisatie kwam ook tot uiting in de organisatie van en het commando over het korps. In vredestijd was de commandant van de in 1915 opgerichte Depotafdeling van de Motordienst tevens belast met het commando over het nieuwe landstormkorps. Als tot de oorlogsorganisatie zou worden overgegaan, zouden de landstormvrijwilligers en het burgerpersoneel met het materiaal overgaan naar deze Depotafdeling, waar zij dan een reserve zouden vormen. In de vredesorganisatie hadden de Depotafdeling en het korps Motor-, Vaar- en Voerwezen dezelfde commandant, maar met een afzonderlijke, gescheiden staf. Tijdens de mobilisatieperiode is de oorlogsorganisatie nooit van kracht geweest. Ook was er kader nodig. Een aantal bestuurders van binnenlandse transportondernemingen kreeg tijdens de mobilisatieperiode een officiersopleiding en werd tot landstorm-officier benoemd. Hun opleidingen werden veelal verzorgd door oud-zeeofficieren, die ook als compagniescommandanten optraden. Personeel van de transportondernemingen kon tot de VL toetreden als landstormkader of als lager militair personeel.⁴⁵

Intussen werden de voertuigen van het motor- en automobielkorps VMMK en VMAK samen met degenen die ze moesten bedienen in het leger geïntegreerd. Het VMMK werd per 28 augustus 1916 als eerste opgeheven. Behalve integratie was een bijkomende reden voor opheffing dat het personeel niet in alle opzichten voldeed. De rapporteurs van de permanente Legercommissie



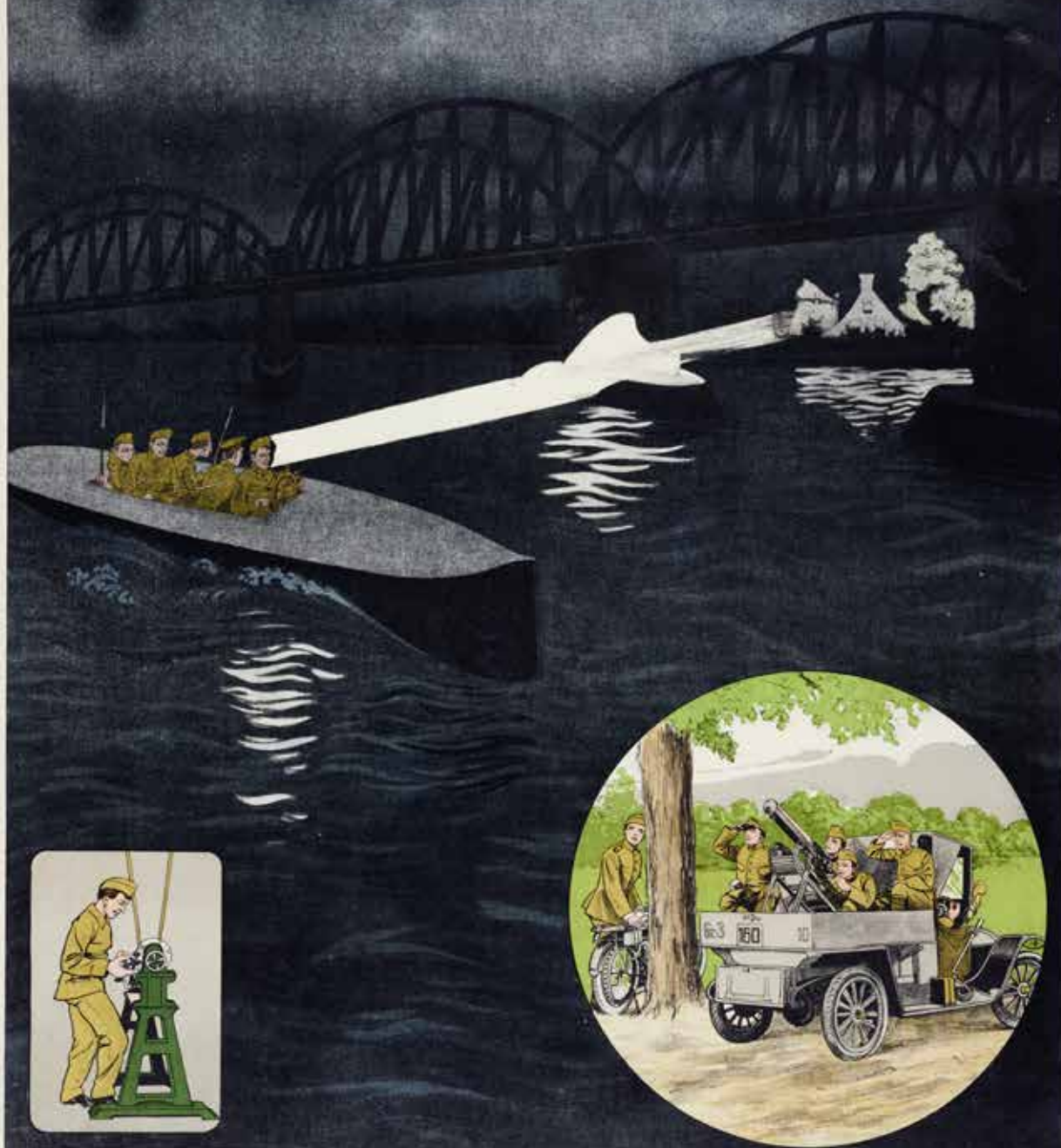
↑ ↑
Leden van het Vrijwillig Landstormkorps Motor-, Vaar- en Voerwezen oefenen samen met het Rode Kruis in gewondenvervoer op de Kagerplassen, 1916.

↑
Oefening van het Vrijwillig Landstormkorps Motor-, Vaar- en Voerwezen met de motorboten van de Zeil-, Roei- en Motorsportvereniging "De Kaag" in de omgeving van het Fort aan de Liede, 1916.

→
Affiche voor wervingsactie voor het Vrijwillig Landstormkorps Motor-, Vaar- en Voerwezen, 1915-1916.

die in 1918 terugkeken op de mobilisatieperiode hadden een duidelijk oordeel over de vrijwilligers. De Legercommissie moest constateren dat de vrijwilligers in de ordonnansendienst, waarvoor ze hoofdzakelijk bestemd waren, 'menigmaal in plichtsbetrachting zijn te kort geschoten'.⁴⁶ De militie- en landstormplichtige leden van het opgeheven motorkorps gingen over naar de Depotafdeling van de Motordienst. De niet-dienstplichtige leden stapten over naar het Landstormkorps Motor-, Vaar-, en Voerwezen. Als dank kreeg de Nederlandsche Motorwielrijders Vereeniging in oktober 1916 wel het predicaat Koninklijk toegekend. Om een idee te geven van het totale aantal motorrijders in de krijgs-

Vrijw. L. Sfm. Korps (Motor-Vaar-en Voerwezen)



„Organisatie van vrijwilligers om in geval van oorlog daadwerkelijk op te treden bij verdediging van het Vaderland.”

Aanmeldingen en inlichtingen bij: De LUITENANT belast met de vorming van het korps Auto-Trein Depôt DELFT.

af van den Heer.

Vrijwillige Burgerwacht op een
schietbaan, november 1918.







↑
Oefening van de afdeling Zeeland van het Vrijwillig Landstormkorps Motordienst in Zuid-Beveland met een vijandige patrouille op de Postweg, 29 januari 1923.

←
Goudkleurige penning voor een eerste prijs van het Vrijwillig Landstormkorps Motordienst, 1921.



1 november 1930 waren er nog maar 8.893 deelnemers.²⁶

De reële militaire waarde van het instituut bleek gering. Rapportages van de legerleiding over de militaire vaardigheden van de voorgeoefenden lieten in toenemende mate een ongunstig beeld zien.²⁷ Wat waren de redenen dat het vooroefeningsinstituut niet aan de verwachtingen voldeed? In *Het Landstormblad* suggereerde een auteur dat het instituut niet tot bloei was gekomen door de manier waarop de legerorganisatie en het ministerie de voorlichting hadden verzorgd, nadat ze die in 1922 van de NLC hadden overgenomen. Maar dat is een reden die wel erg goed bij het zelfbeeld van BVL-vrijwilligers paste. Waarschijnlijker is vooral dat de grote weerstand vanuit de beroepsorganisatie tegen het instituut parten heeft gespeeld.²⁸

Nationale Noodhulp Organisatie

Op 1 mei 1922 richtte de Nationale Landstorm Commissie op verzoek van de minister van Binnenlandse Zaken de Nationale Noodhulp Organisatie (NNO) op. In tegenstelling tot de BVL was de NNO een zuiver civiele organisatie die buiten de BVL-organisatie en de legerorganisatie werd gehouden. Doel was om in deze organisatie voor technische noodhulp alle personen te verenigen die de regering vrijwillig wilden steunen bij stakingen met een revolutionair karakter. Het ging daarbij om het garanderen van diensten die door de overheid werden uitgeoefend. Denk daarbij aan het treinverkeer, de post, telegrafie en telefonie, het in bedrijf houden van de kolenmijnen in Zuid-Limburg, met name het drooghouden van de mijnen, en de voedselvoorziening en transportdiensten. Binnen de militaire organisatie konden de landstormkorpsen Spoorwegdienst, Motordienst en Vaartuigendienst voor ondersteuning aan deze doelen worden ingezet. Op gemeentelijk niveau was het garanderen van de levering van gas, water en elektriciteit van belang. Voor het beheer werd reserve-kapitein, later reserve-majoor K.A. van Schelven als secretaris bij de NLC benoemd en voor zijn ondersteuning werden enkele medewerkers aangetrokken. Twaalf grotere gemeenten stelden een vertegenwoordiger beschikbaar. Daarnaast was er een raad van bijstand, bestaande uit de R.K. Boeren- en Tuindersbond, het R.K. Werkliedenverbond, het Christelijke Nationaal Vakverbond, de katholieke Dioscesane Comités van Actie en het Hoofdcomité van Actie uit de

Christelijke Sociale Organisatie. Kortom, de organisatie onderhield nauwe banden met de katholieke en protestants-christelijke vakbeweging. Daarnaast werd de NNO ondersteund door de in 1918 opgerichte Economische Studenten Organisatie met afdelingen in alle universiteits- en hogeschoolsteden. De organisatie heeft overigens nooit in actie hoeven komen.



↑
K.A. van Schelven.



←
Omslag boek *De Engelse stakingen in 1926*.

VL-vrouwen van de
afdeling Zierikzee, 1922.





Uniform

Bij het oprichten van de Vrijwillige Landstorm in 1914 was er gebrek aan vrijwel alles geweest; wapens, munitie, schoeisel, uitrusting en kledingvoorschriften. De organisatie was niet voorbereid op een grote toestroom van nieuwe vrijwilligers. De eerste lichten vrijwillig opkomende soldaten kregen niet de beschikking over de grijze uniformen van 1912 van de Koninklijke Landmacht. Men wilde eerst de oude voorraad opmaken van de blauwe uniformen uit 1905. Met als gevolg dat, voor zover er uniformen beschikbaar waren, de vrijwilligers gekleed werden in een grote variatie aan uniformen. Vaak waren dat de blauwe uniformen uit 1905, vaak in combinatie met de grijs/groene lakense uniformen model 1912, maar door de tekorten besloten vele militairen zelf uniformen te laten maken op eigen kosten, met als gevolg ontstonden er uniformen met soms merkwaardige toevoegingen die zowel in model, afwerking, materiaal, maar vooral in kleur van elkaar verschilden. Nader onderzoek leverde het verrassende aantal van 72 variëteiten op. Het grijs/groene tenue van 1912 zou overigens, zij het met enige kleine wijzigingen in kleur, snit en uitmonstering, tot 1940 gedragen worden door de landmacht. Veel andere landstormafdelingen oefenden noodgedwongen in burgerkleding voorzien van een voorgeschreven oranje armband met daarop de onderscheidingstekens geborduurd, bij voorkeur in de kleur van het legeruniform, van een grijze of grauwe kleur. Aanbevolen werd gewone 'sportieve kleding' met mantel, vilten hoed en oranje band, beenwindsels, rugzak (voor het voetvolk). Dit tot ongenoegen van velen.¹² In de *Militaire Spectator* van 1915 beklagde reserve-kolonel H.C. van Cappelle van de Staf Infanterie, tevens commandant van het Landstormkorps Zuid-Holland West en voorzitter van de Gewestelijke Landstormcommissie, zich over het ontbreken van uniformen en schoeisel voor de vrijwilligers:



← Leverkleurige vilten heren hoed met brede rand en hoedenband met strik, gedragen door de BVL i.c.m. met oranje band, 1918-1940.



← Standmodel van oranje band t.b.v. burgerhoed Vrijwillige Landstorm, vastgesteld bij Ministeriële Beschikking van 6 december 1923.

↘ Paar grijsgroene wollen puttees (beenwindsels), land- en zeemacht, 1914-1940, recht model.



← Koppelriem met messing koppelplaat (Model 1856) (Nederland, oud model).



↑ Zinken identiteitsplaatje van officier Johannes Hulbos, Vrijwillig Landstormkorps Vaartuigendienst 1917-1935.

↑ Rechthoekig identiteitsplaatje van celluloid van korporaal J.M. Voorhoeve, korporaal van de Vrijwillige Landstorm (met als extra vermelding Koninklijke Nederlandsche Weerbaarheid Vereniging (KNWV)), 1880-1917.



↑ Oranje katoenen armband van de Vrijwillige Landstorm, 1925-1940.



↑ Oranje zijde armband van de Bijzondere Vrijwillige Landstorm, 1918-1940.



↗ Standmodel van een kraagembleem met rode granaat t.b.v. Landstormkader, volgens Ministeriële Beschikking van 6 december 1923.



↙ Oorlogszakboekje van soldaat J. Belonje van het Vrijwillig Landstormkorps Vaartuigendienst.

↙ Standmodel van een oranje armband voor een sergeant-majoor van de Vrijwillige Landstorm volgens beschikking van 16 maart 1925.



↙ Katoenen veldmuts Vrijwillige Landstorm met oranje kokarde model, 1914.

← Paar kaki beenwindsels, Landmacht, recht model, 1914-1918



←
Revolver Berganius 6-schots
 centraalvuurrevolver, Nederlands model
 1873, zeskantige loop Oud Model (OM),
 kaliber 9.4 x 20 R, 1873-1925. Opgevolgd
 door nieuw Model 2 (NM) met ronde
 loop.



→
Onderhoudsset voor M95 Mannlicher
 geweer/karabijn. Het blik van het
 onderhoudsset bestond uit een vetkoker
 met een uitneembare oliebus, een
 loopborstel en een deksel.



↗
Revolverholster van bruin leer voor het
 Revolver 'Berganius' 9.4 mm Model 1873,
 1910-1940.



↗
Bruine glad leren revolverpatroontas,
 Nederlands model voor Berganius,
 Revolver model 1873.

↘
8-schots halfautomatisch centraalvuurpistool
 systeem Browning model 1910/22 Pistol, M-25
 No.1 met een kaliber van 7,65 mm, vervangen in
 1932 door M25 No.2 in 9 mm kaliber
 9 x 17, 1922-1940.

↓
Bruin lederen
 patroontas t.b.v.
 patronen van het
 pistool Model
 1925, vastgesteld
 bij Ministeriële
 Beschikking van
 20 juli 1938.



→
Bruin pistoolholster nr. 1 voor
 het Pistool Browning FN 9 mm.
 Model 1925 (Model 1922) met
 kolfbeschermer, sluitriem en pompstok.





Enkelschots randvuurkarabijn systeem Beaumont Nederlands model 1891 KSO, 2e model met insteekloop voor kamerschietoefeningen, kaliber 5,5 mm Bosquette.



5-schots centraalvuurkarabijn systeem Mannlicher Nederlands model 1895 No.4 Oud Model, kaliber 6,5 x 53,5 R, Artillerie-Inrichtingen Hembrug, 1917.



Mannlicher M95, standaardgeweer van de Nederlandse en Nederlands-Indische krijgsmacht vanaf 1895 tot en met de Tweede Wereldoorlog. M.95, met vijfschots magazijn en een kaliber van 6,5 mm 6,5 x 53,5 R, Artillerie-Inrichtingen Hembrug.



Klewang Model 1912, No. 1, met roodbruine schede, Artillerie-Inrichtingen Hembrug, 1912-1940.



↖
Dolk, een zogenaamde 'stormdolk' M-1917-1918.

↗
Mesbajonet met schede Nederlands Model 1895 voor het geweer systeem Mannlicher, Artillerie-Inrichtingen Hembrug, 1905-1940.





Een kleine selectie van de ruim duizend afdelingsvaandels van de B.V.L.

Het Luchtverdedigingsfonds

In 1937 startte de Vereniging voor Nationale Veiligheid haar eerste concrete actie door de oprichting van de Stichting Luchtverdedigingsfonds. Misschien meer nog dan vliegtuigen zou de legerluchtmacht in een volgende oorlog behoefte hebben aan piloten, zo was de gedachte. Op dat moment telde Nederland maar enkele honderden sportvliegers met een motorvliegbrevet A.⁵⁹ Daarom financierde het fonds voor burgers bovenop vliegbrevet A een zwaardere vliegopleiding die een overstap naar een carrière als militair vlieger mogelijk zou gaan maken. De opleiding werd opgezet in nauw overleg en in samenwerking met het Ministerie van Defensie. Zo werd voor deze categorie motorvliegers een speciaal vliegbrevet M ingesteld. Kandidaten voor de vliegopleiding als 'M-vlieger' tekenden bij aanvang een overeenkomst om in geval van oorlog aspirant-officier of -onderofficier vlieger te worden, afhankelijk van de vooropleiding. Als ze waren geslaagd, was het mogelijk om een kortverbandakte te tekenen als reservist bij de Luchtvaartafdeling. Zij traden dan toe tot de eerstelijns reserve. Na een jaar opleiding gingen ze met groot verlot en onderhielden gedurende zes à zeven uur per maand hun vliegvaardigheid als 'maandvliegers' bij het leger. Deze maandvliegers mogen niet worden verward met de M-vliegers. De burgervliegers met een vliegbrevet M vormden een tweedelijns reserve van de Luchtvaartafdeling. Het onderhoud van hun vliegvaardigheid was in particuliere handen. Het Luchtverdedigingsfonds bekostigde tot het veertigste levensjaar anderhalf uur vliegen per maand.⁶⁰ Uiteindelijk slaagden 118 mannen voor hun brevet M. Van deze geslaagde M-vliegers waren er 26 als burger opgeleid om in Nederlands-Indië bij de Militaire Luchtvaart van de KNIL dienst te nemen. De Stichting Luchtverdedigingsfonds ontving van het ministerie een vergoeding voor haar diensten. Nadat de bedragen in 1940 waren verhoogd, ging het om 800 gulden eenmalig per opgeleide M-vlieger bij het tekenen van een militaire verbintenis tot reserve-vlieger en 450 gulden per jaar per brevehouder voor het onderhouden van zijn vliegvaardigheid als burger. De eigen inkom-



*Versterkt
onze Neutraliteit!*

**Steunt
Luchtverdedigingsfonds!**

Stelt jongelui financieel in staat tot vlieger opgeleid te worden **Postgiro 287177** ten name van penningmeester Ver.v.Nat.Veiligheid 3Gravenhage

REIST PER SPOOR . VEILIG - VOORDEELIG

Affiche Luchtverdedigingsfonds, 1937-1940.

sten van het fonds bestonden uit particuliere giften en waren aanzienlijk. In nog geen 3 jaar werd ruim 170.000 gulden ontvangen.⁶¹ De particuliere vliegopleiding vertoonde aan de ene kant kenmerken van een ongewapende weerbaarheidsorganisatie, maar aan de andere kant werd er rechtstreeks en succesvol samen-gewerkt met het leger. Net als het waarschu-wingsnetwerk van de radioamateurs werd de vliegopleiding uiteindelijk niet geïntegreerd in

↙
Wing voor M-vlieger,
ca. 1938-1940.



de organisaties van de Vrijwillige Landstorm. In het najaar van 1937, terwijl de vliegopleiding van het Luchtverdedigingsfonds van start ging, werd tijdens de begrotingsbesprekingen voor Defensie de mogelijkheid van oprichting van een landstormkorps ter sprake gebracht. Maar 'aan een Vrijwillig Landstormkorps Vliegtuigdienst bestaat geen behoefte en het ligt dan ook niet in het voornemen tot de oprichting van een dusdanig korps over te gaan', liet de minister de Tweede Kamer in één zin weten.⁶²

**Beëdiging van
militaire vliegers
voor een Fokker
C.X op de vlieg-
basis Soesterberg,
1935.**

Vrijwillige luchtafweer

Begin 1938 zette de Vereeniging voor Nationale Veiligheid een tweede actie op, die wel leidde tot de oprichting van een nieuw landstormkorps. De dato 13 februari 1938 benaderde de vereniging de minister van Defensie J.J.C. van Dijk met een uitgewerkt voorstel voor de oprichting van een plaatselijk georganiseerde territoriale vrijwillige luchtafweer die een bijdrage kon leveren aan een geloofwaardige handhaving van de neutraliteit van het Nederlandse luchtruim. Een belangrijke voorwaarde daarvoor was dat de middelen om die neutraliteit te handhaven daadwerkelijk beschikbaar waren. De vereniging betwijfelde of de overheid aan deze belangrijke voorwaarde kon voldoen. Het besluit tot aanbieding van een



Ingekleurde foto door Erwin Zeemering
van reserve-onderofficier-vlieger
Antonius Johannes Maria van Liempd.



Ingekleurde foto door Erwin Zeemering van korporaal Jean Paul Henri Mari Louis (Han) van Dam (Zaltbommel, 21 maart 1901 - Den Haag, 10 november 1975), gemaakt tijdens zijn opleiding voor reserveofficier voor Speciale Diensten bij het Vrijwillig Landstormkorps Vaartuigendienst, 14 december 1925.

van gesneuvelden van de Vrijwillige Landstormkorpsen onder beheer waren van de OGS. Gedurende het onderzoek bleek na bestudering van de vele historische bronnen, gevechtsverslagen en archieven al snel dat mogelijk sprake moest zijn van meer landstormers die tijdens de Meidagen van 1940 zijn gesneuveld. Zij zijn nooit als (vrijwillig) militair opgetekend in de officiële gesneuveldenlijsten. Inmiddels staat vast dat in de Meidagen van 1940 zeker 38 militairen van de Vrijwillige Landstormkorpsen zijn gesneuveld. Het is vrijwel zeker dat daar in de toekomst nog namen aan zullen worden toegevoegd. Vervolgens is nog een lange weg te gaan voordat deze nieuwe namen als militaire gesneuvelden aan de Erelijst van Gevallenen 1940-1945 kunnen worden toegevoegd.

Naast de militaire gesneuvelden die door de KNR als gevallen van het Korps worden geëerd, zijn er nog de leden van de BVL die als gemobiliseerde reserveplichtigen sneuvelden. Van deze BVL'ers zijn in *Het Landstormblad* in de zomer van 1940 vier lijsten met namen gepubliceerd. Samen gaat het om 228 namen. In het blad zijn ook lijsten opgenomen met namen van vermiste BVL'ers. Het zomernummer was echter ook de laatste editie van *Het Landstormblad*, omdat de BVL die maand werd opgeheven. Mogelijk dat er op dat moment nog aan nieuwe overzichten werd gewerkt, maar in dat geval zijn die nooit gepubliceerd, ook niet in een ander blad. Daarom is het overzicht van gesneuvelde BVL'ers niet compleet en daarmee ook niet definitief. Een complicerende factor bij het onderzoek is dat in de personeelsdossiers van het Semi-Statistisch Informatiebeheer (SIB) van het Ministerie van Defensie niet is opgetekend wie lid was van de BVL. De ledenadministratie van de BVL, omvattende bijna 86.000 leden in januari 1940, werd niet gevoerd door het ministerie maar door de gewestelijke BVL-verbanden, onder verantwoordelijkheid van de Nationale Landstorm Commissie. Deze ledenadministraties en de eventuele afschriften of kopieën ervan zijn verloren gegaan. Omdat de KNR

ook aan hen aandacht wil schenken wordt ook het onderzoek naar de gesneuvelden leden van de BVL voortgezet. En ook hier kan worden aangetekend dat ook dit overzicht nooit compleet zal zijn.⁷³



Het geruimde graf van Ian Jacob Havelaar op de protestantse begraafplaats Hillelegersberg (Rotterdam), gelegen bij de ruïne van het vroegere kasteel en de Hillegondakerk.



Na de herbegraving van Ian Jacob Havelaar op 19 mei 2017 is het kerkhof van Colijnsplaat nu zijn huidige rustplaats.



Eerste-luitenant Ian Jacob Havelaar (1910-1944).

Monument 'Als 't Moet' op het Militair
Ereveld Grebbeberg ter nagedachtenis
aan de gesneuvelden van de Vrijwillige
Landstorm in de Meidagen van 1940.



HERDENKENDE VAN DE GEWONDEN
VAN DE VRIJWILLIGE LANDSTORM
IN DE MEIDAGEN VAN 1940



← ↙

Affiches van het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid dat daarmee protesteerde tegen het Akkoord van Linggadjati met de Republiek Indonesia, 1947.

→

Affiche van de Koninklijke Vereeniging Koloniaal Instituut (vanaf 1950 Koninklijk Instituut voor de Tropen), 1945-1946.

HET INDIE-BELEID
gij kent de gevolgen ervan

Als gij de kans kreeg zelf te stemmen stemde gij zeker niet op rijksstoppers

PAS DAAROM NU OP!

Machtigt slechts iemand waarvan gij zeker zijt dat hij voor U op één van deze vier stemt:

- **ANTI-REVOLUTIONNAIRE PARTIJ**
(JAN SCHOUTEN)
(No 2 op de lijst Prof. Mr P. S. Gerbrandy)
- **KATHOLIEK COMITE VAN ACTIE**
(CH. J. I. M. WELTER)
- **ONAFHANKELIJK NATIONALE GROEP**
(Dr. W. K. H. FEUILLETAU DE BRUYN)
- **STAATK. GEREFORMEERDE PARTIJ**
(Ds P. ZANDT)

Hang dit bijzet op en zeg het voort.

Indien gij toest, adven en verdere gegevens omtrent van iemand die zeker instemt. De wettelijke afstemming hangt deze af, met vermelding van de plaats in Nederland waar gij ingeschreven staat, met spoed aan „Het Levens Nieuws uit Indië“, Amst. Bickering 5, den Haag. Per luchtpost worden deze U gezonden.

beschikking stellen van het Plaatselijk Wettig Gezag de Burgemeester. Direct melden bij de Nationale Landstorm Commissie per radio, Duitsers niet aantasten. Er mag niet dictatoriaal worden opgetreden. Tegen Nederlanders in dienst (en hun gezinnen) van de Duitsers (ook NSB) mag enkel gewelddadig worden opgetreden als zij zich niet onvoorwaardelijk overgeven aan de BVL. De Duitse Weermacht mag onder geen beding aangetast worden.' Verwarring alom, want de Nederlandse regering in ballingschap beweerde van niets te weten. Ze reageerde geagiteerd en vaardigde een bevel uit dat de BVL van regeringswege niet als zelfstandige organisatie mocht gaan optreden. Men beriep zich op het Besluit op de Bijzondere Staat van Beleg, waarin de OD ondergeschikt aan het MG zou moeten gaan opereren en dat de BVL formeel al in mei 1940 was opgeheven. Maar niet overal kwam dit verbod door, in steden als Utrecht, Leiden en Groningen functioneerde de BVL tijdens de bevrijding enige maanden als gewapende hulppolitie en ordehandhaver.⁴



Het rode gevaar

Op 25 november 1944 keerden de eerste 'kwartiermakers' van de regering uit hun Londen- se ballingschap terug naar Nederland, op 13 maart 1945 gevolgd door koningin Wilhelmina. Vervolgens eindigde op 4 mei 1945 voor Nederland de Tweede Wereldoorlog. Na de afschaffing van het MG op 4 maart 1946 richtte de aandacht zich op de wederopbouw van Nederland. Tegelijkertijd moesten de parlementaire democratie en het militaire apparaat opnieuw worden opgebouwd.⁵ Zoals gezegd, concrete plannen voor heropricting van weerbaarheidsorganisaties, zoals de BVL in feite in het interbellum ook had gefunctioneerd, speelden dus al in het najaar 1943. De initiatiefnemer tot de heropricting van de burgerlijke organisatie van de BVL was het antirevolutionaire Tweede Kamerlid en voorzitter van de NLC, de luitenant-generaal-titulair der infanterie b.d. Duymaer van Twist. Samen met de nog actieve vrijwilligers van de BVL begon de NLC in de overgangsfase en direct na de bevrijding haar vooroorlogse status weer op te eisen. Zij beschouwden het als vanzelfsprekend dat zij zich weer konden toeleggen op het handhaven van de openbare orde, naast en in samenwerking met de bestaande en nieuwe gezagsorganen. Lijnrecht tegenover deze eisen stonden de regering en het Ministerie van Oorlog. Deze boden geen ruimte meer aan particuliere initiatieven. De ordehandhaving moest geheel in handen van de overheid komen en blijven. Dit standpunt had een beslissende invloed op de omgang met de weerbaarheidsorganisaties na de bevrijding.⁶ Het kabinet-Beel (1946-1948) kreeg dus te maken met het probleem dat direct na de bevrijding de vele verzetsgroepen annex weerbaarheidsverenigingen, waaronder de BVL en de formeel ontbonden OD, weer op het toneel verschenen en eisen stelden ten aanzien van de uitvoering van het veiligheids- en defensiebeleid en hun plaats als organisatie binnen of in relatie tot de krijgsmacht. Ook de Vereeniging Volkswaarheid, de Nationale Wacht, de Landsknechten, de Ondergrondse Vrijwillige Burgerwacht, de Organisatie voor Algemene Nationale Hulp (OVANH) en het Comité van Oprichting der



Premier Pieter Sjoerd Gerbrandy.



Luitenant-admiraal C.E.L. Helfrich (1886-1962), geportretteerd ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag op 11 oktober 1946. Helfrich was een Nederlands marineofficier en tijdens de Tweede Wereldoorlog commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië en daarna bevelhebber der Zeestrijdkrachten.



Oefening Luchtdoelartillerie van de Nationale Reserve op schietterrein De Horst in Ermelo, 1952.



Leden van de Nationale Reserve oefenen met het afvuren van een geweergranaat, Lee Enfield No. 4, MK I, 1952.

ging opgericht. De taken die in 1948 in het besluit Nationale Reserve omschreven werden, vertoonden een sterke overeenkomst met die van de vooroorlogse Bijzondere Vrijwillige Landstorm, namelijk het handhaven van de openbare orde in het binnenland, maar nu onder de vleugels van het Ministerie van Oorlog en subtiel aangeduid als legerreserve. Minister van Oorlog Fiévez en de Chef Generale Staf, luitenant-generaal H.J. Kruls, vonden deze rol te 'mager'. Zij hadden de Nationale Reserve een militaire taak willen geven in de territoriale verdediging van Nederland. Maar hun standpunt was niet in het regeringsbesluit opgenomen.²⁷

De beperkte taakinvulling kwam duidelijk tot uitdrukking in het Besluit Nationale Reserve en de akte van verbintenis, waarin de relatie met de vrijwilliger als volgt werd omschreven: 'De vrijwilliger is verplicht tot het verrichten van werkelijk dienst binnen het Rijk in Europa, indien hij daartoe wordt opgeroepen, (...) ter handhaving of tot herstel van de openbare rust of orde (...). Het zou nog tot 1951 duren voordat de Nationale Reserve een duidelijke militaire taak in de territoriale verdediging kreeg toebedeeld.'²⁸

Overigens was het vanuit het Ministerie van Binnenlandse Zaken oorspronkelijk niet de



Delftse vrijwilligers tijdens hun oefenweek in de Harskamp, van 17 tot 23 juli 1950. Zij zijn al bij de foerier geweest en wachten op verdere aanvullingen



Militairen van de Reserve Grensbewaking krijgen verkeersles. Een korporaal-instructeur wijst verkeersborden aan, datum onbekend.



Hulpmarechaussees van de Nationale Reserve na een schietoefening op de Waalsdorpervlakte, 1955.



917e Afdeling Lichte Luchtdoelartillerie van de Nationale Reserve bij de Geniedijk Haarlemmermeer in de omgeving van Fort Hoofddorp, 1955.